

انديشده آراء ستمين

نگاه ترکیه به عربستان و پرونده خاشقچی؛ چارچوبها و مسائل

مقالات

آبان ماه ۱۳۹۷

الحمد لله

اندیشکده راهبردی تبیین

مجموعه گزارش راهبردی

نگاه ترکیه به عربستان و پرونده خاشقچی؛ چارچوب‌ها و مسائل

وبگاه اندیشکده : www.Tabyincenter.ir

نشانی : تهران، اقدسیه، خیابان شهید موحد دانش، خیابان نسترن، پلاک ۳۲، واحد ۱۱

کد پستی : ۱۹۵۷۶۶۴۷۳۱

تلفن : ۲۶۱۵۳۳۲۹

نمبر : ۸۹۷۷۱۹۶۴

فهرست

۶	مقدمه
۶	نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های گفتمانی
۷	نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های نظامی و امنیتی
۱۰	نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های اقتصادی
۱۱	نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های سیاسی
۱۲	تحلیل رویکرد ترکیه نسبت به ماجرای خاشقچی در چارچوب رقابت با عربستان
۱۴	منابع

مقدمه

ترکیه و عربستان دو کشوری هستند که از بقایای فروپاشی امپراتوری عثمانی در فاصله ۱۹۱۸-۱۹۲۰ [۱] به وجود آمده‌اند. ترکیه میراث‌دار سرزمین مرکزی عثمانی یعنی آناتولی می‌باشد و عربستان کلیددار حرمین شریفین گردیده است. ترکیه و عربستان به همراه جمهوری اسلامی ایران، مهمترین کشورهای تاثیرگذار در منطقه غرب آسیا هستند.

از سال ۲۰۰۲ که حزب عدالت و توسعه در ترکیه سرکار آمد، بدلیل گرایشات اخوانی این حزب و گرایش شدید حکومت عربستان سعودی به وهابیت، این دو کشور از نظر ایدئولوژیک دچار اختلافاتی شدند. این اختلافات زمینه‌ساز رقابت‌های بیشتر در سایر حوزه‌ها نیز شد.

نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های گفتمانی

با وجود این که مذهب هر دو کشور اسلام سنی می‌باشد، اما دو کشور در گفتمان خود مسیر متفاوتی را نسبت به یک‌دیگر طی کرده‌اند. حزب حاکم بر جمهوری ترکیه یعنی حزب عدالت و توسعه گرایشات اخوانی دارد و به دلیل ظرفیت بالای سیاسی و ماهیت نسبتاً معتدل ایدئولوژی اسلام‌گرایانه‌ی اخوان المسلمین مبنی بر لزوم تعامل با همه‌ی گروه‌های اسلامی به منظور رسیدن به آرمان وحدت اسلامی، در داخل توانسته است «طیف وسیعی از گرایش‌های راست‌گرا شامل اسلام‌گراها، اصلاح‌طلبان اسلام‌گرا، محافظه‌کاران، ملی‌گراها، راست‌های میانه و طرفداران تجارت» [۲] را زیر چتر سیاسی خود جمع کند و در خارج هم به دلیل «نفوذ اخوان المسلمین در میان افکار عمومی، روشنفکران و حتی دولت‌مردان در بسیاری از کشورهای عربی و اسلامی،

ترکیه توانسته است از گرایش اخوانی حزب عدالت و توسعه به عنوان پل ارتباط گیری با سایر جریان‌های سنی مذهب در جهان اسلام» [۳] بهره ببرد.

اما این مساله در عربستان سعودی به شکل دیگری رقم خورده و حکومت پادشاهی مطلقه سعودی از زمان تاسیس آن در ۱۹۳۲ توسط ملک عبدالعزیز [۴] با نهاد روحانیت اهل تسنن که گرایش‌های شدید وهابی داشتند، پیمان نانوشته‌ای را بستند که طبق آن، حکومت مشروعیت خود را از دین بگیرد و در مقابل نهاد روحانیت وهابی از آزادی‌هایی برخوردار گردد و به این ترتیب حکومت پادشاهی سعودی بخشی از مشروعیت خود را مرهون وهابیت می‌باشد و به دلیل گرایش به این فرقه‌ی ضاله‌ی تکفیری حداقل‌گرا، نتوانسته است با اکثر گروه‌های اسلام‌گرا رابطه‌ی عمیقی را ایجاد کند و روابط خود با سایرین را مدیون تهدید و تطمیع می‌باشد.

این تفاوت مدل حکومت‌داری در این دو کشور باعث شده که ترکیه حامی جدی اخوان المسلمین باشد، در حالی که عربستان از اساس این گروه و تفکر را تروریستی می‌شمارد و سعی در تضعیف آن دارد. [۵]

نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های نظامی و امنیتی

روابط نظامی بین ترکیه و عربستان همواره با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است و بعد از حمله ایالات متحده به عراق در سال ۲۰۰۳ این رابطه با تیرگی همراه گردید. این تنش بدلیل حمایت ریاض و عدم حمایت آنکارا از این حمله و در اختیار نداشتن پایگاه اینجریلیک در اختیار نیروهای آمریکایی بوجود آمد.

پس از سال ۲۰۱۱ و همزمان با وقوع بیداری اسلامی در منطقه، در سوریه این دو کشور مواضع مشترکی داشتند. سیاست عربستان بر آن موضع قبلی خود مبنی بر فروپاشی دولت اسد استوار است تا از این طریق بتواند توازن قوا را در شرق مدیترانه به ضرر جمهوری اسلامی ایران و به نفع خود تغییر دهد، اما ترکیه بعد از کودتای ۲۰۱۶ مسیر دیگری را در پیش گرفته و سعی بر این دارد که به عنوان بازیگری مستقل در منطقه عمل کند. این اختلاف نظر عربستان و ترکیه در سوریه تاجایی پیش رفت که در سال ۲۰۱۷ گروه‌های مورد حمایت هردو کشور در غوطه‌ی شرقی درگیر شدند و تلفات انسانی به نسبت زیادی به هم وارد کردند.[۶]

آن‌چیز که اکنون ترکیه در سوریه دنبال آن است، جلوگیری از قدرت گرفتن کردها می باشد و تهدید ناشی از استقلال‌طلبی کردهای سوریه تبدیل به مهمترین اولویت ترکیه در سوریه گردیده است و بارها عنوان کرده که این مساله مربوط به امنیت ملی ترکیه می باشد و از آن کوتاه نخواهد آمد. اما رژیم کودک کش سعودی کماکان بر حمایت از کردهای جدایی طلب سوریه به منظور مقابله به مثل پای بند است. با حمایت ترکیه از قطر بعد از بحران ژوئن ۲۰۱۷ بین قطر و عربستان، این روند تشدید شد.

درحقیقت عربستان بر موضع خود از دهه ۱۹۵۰ مبنی بر حفظ وضع موجود که سیادت ایالات متحده آمریکا بر منطقه غرب آسیا بوده پایبند است، ولی در دیگرسو، ترکیه از سال ۲۰۰۳ که اینجریلیک را در اختیار آمریکا قرار نداد، و در درجه‌ای بالاتر بعد از کودتای ۲۰۱۶ که ایالات متحده آمریکا را مسبب آن می‌داند، سعی در حفظ استقلال حداکثری در سیاست خارجی خود در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا دارد.

مورد دیگر رقابت نظامی بین ترکیه و عربستان در خلیج فارس است که عربستان آن را حیاط خلوت و خط قرمز امنیتی خود می داند. طبق توافق دسامبر ۲۰۱۴ بین آنکارا و دوحه، ترکیه در دوحه پایگاه نظامی «طارق بن زیاد» را تأسیس کرد و از ۲۰۱۵ نظامیان ترک در این پایگاه حضور دارند و از بحران ژوئن ۲۰۱۷ بین قطر و عربستان، تعداد نظامیان ترک در این پایگاه با رای پارلمان ترکیه افزایش ۵۰۰۰ نفری را تجربه کرد و به ۳ برابر رسید. [۷] رجب طیب اردوغان رئیس جمهور ترکیه هدف از این حضور نظامی را دوستی، صلح و اعتماد عنوان کرده است [۸] اما به نظر می رسد اهداف بالاتری همچون حضور در منطقه ژئواستراتژیک خلیج فارس و کمک به برقراری جریان انرژی، حمایت از قطر که از نظر ایدئولوژیک هردو گرایشات اخوانی دارند و همچنین عمل به دکترین عمق استراتژیک احمد داوود اوغلو پشت این حضور نظامی باشد و این مساله را عربستان تهدید قلمداد میکند در حدی که یکی از شروط ۱۳ گانه عربستان برای قطر به منظور برقراری دوباره ارتباط، برچیده شدن پایگاه نظامی ترکیه از قطر بود. [۹]

محل دیگر رقابت نظامی بین ترکیه و عربستان، شاخ آفریقا و منطقه‌ی دریای سرخ می باشد و هدف هردو تحکیم حضور نظامی خود بوده که از طریق آن بتوانند قدرتشان را فراتر از مرزهای خود گسترش دهند. [۱۰]

البته روابط نظامی ترکیه و عربستان پیچیده تر از آن است که بتوان سطح تحلیل را به جنگ سوریه تقلیل داد و همکاری‌های نظامی این دو کشور کماکان ادامه دارد. قرارداد فروش تسلیحات ترکیه به عربستان که به گفته فیکری ایشیک وزیر دفاع وقت ترکیه بزرگترین قرارداد فروش تسلیحات ترکیه است و تصمیم گیری راجع به آن به اواخر سال ۲۰۱۵ و سفر رجب طیب اردوغان به عربستان بر می گردد [۱۱]، نمونه ای از همکاری‌های نظامی بین دو کشور می باشد. علاوه بر این، آخرین بار عربستان در رزمایش نظامی نهنگ آبی که از ۲۸ سپتامبر تا ۱۷ اکتبر ۲۰۱۸

با میزبانی ترکیه و حضور نیروهای دوست و متحد در شرق آبهای مدیترانه اجرا شد، شرکت داشت. [۱۲]

نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های اقتصادی

عربستان دارای اقتصاد تک محصولی است و ۱۵۹ میلیارد دلار میزان درآمد آن از صادرات نفت خام می باشد که حدود ۷۰ درصد درآمد عربستان از صادرات را شامل می‌شود [۱۳]. در سوی دیگر ترکیه به عنوان کشوری صنعتی و تولیدمحور قرارداد و میزان صادرات آن حدود ۱۵۶ میلیارد دلار می‌باشد و اغلب آن مربوط به کالاهای صنعتی تولیدی است [۱۴] و چون اقتصاد دو کشور باهم تداخل ندارد یعنی رقیب اقتصادی نیستند، پس رقابت‌های اقتصادی بین ترکیه و عربستان را باید در چارچوب رقابت‌های سیاسی بررسی کرد.

در بحران اقتصادی اخیر ترکیه که بدلیل تنش با ایالات متحده بوجود آمده [۱۵]، عربستان اگر دخیل نباشد، حداقل از آن سود خواهد برد. تضعیف اقتصادی ترکیه در چارچوب رقابت‌های دو کشور، به سود ریاض است. از سوی دیگر، آنکارا نیز چنین تلقی‌ای از وضعیت اقتصادی عربستان دارد.

نگاه ترکیه به عربستان در چارچوب رقابت‌های سیاسی

در سال ۲۰۱۱ و با وقوع بیداری اسلامی در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا، ترکیه به دلیل گرایش‌های اخوانی از حزب اخوان المسلمین مصر و رئیس‌جمهور مورد تایید اخوان، محمد مرسی حمایت می‌کرد. اما در سوی دیگر رژیم سنتی عربستان سعودی مطرح شدن اخوان المسلمین و حکومت برآمده از دل آن توسط مردم را برنتابید چراکه به دلیل قرابت اخوان المسلمین و ترکیه، به قدرت رسیدن جریان نزدیک به ترکیه در کشور مهمی مانند مصر زمینه را برای رهبری ترکیه در جهان اسلام فراهم کرده و به خودی‌خود عربستان را از این جایگاه دور می‌کرد. از سوی دیگر مشارکت مردم در ساختار قدرت مصر، سایر دولت‌های عربی و علی‌الخصوص عربستان سعودی که به صورت سنتی و پادشاهی اداره می‌شدند را به چالش می‌کشید و این مساله را در اذهان متبادر می‌ساخت که در ساختار قدرت کشورهای عربی حوزه خلیج فارس هم مردم باید مشارکت داشته باشند. فلذا عربستان سعودی از کودتای السیسی علیه محمد مرسی رئیس‌جمهور مصر حمایت کرد و این حمایت باعث ظهور تضاد منافع بین ترکیه و عربستان در شمال آفریقا گردید.

مورد دومی که باعث گسترش شکاف تضاد منافع بین ترکیه و عربستان شد، به وجود آمدن اختلاف بین قطر از یک سو و عربستان، امارات، مصر و بحرین به بهانه حمایت قطر از ایران و محور مقاومت و به زعم خودشان حمایت قطر از تروریسم از سوی دیگر بود که منجر به تحریم قطر از سوی این ۴ کشور در تاریخ ۵ ژوئن ۲۰۱۷ گردید [۱۶]. به دلیل اینکه ترکیه مهم‌ترین متحد قطر در منطقه غرب آسیا می‌باشد، همین امر موجب شد تا آنکارا در حمایت از قطر رفتارهای آرام اما فعال از خود نشان دهد [۱۷] اما این مساله، به معنای تنش آفرینی و وارد شدن در تنش جدی با عربستان نبود.

موارد دیگری از جمله رقابت در خصوص ارتباط با قدرت‌های بزرگ نیز از جمله مواردی است که قابل بیان است.

تحلیل رویکرد ترکیه نسبت به ماجرای خاشقچی در چارچوب رقابت با عربستان

در قتل جمال خاشقچی شهروند سعودی، ترکیه به نوعی رفتار کرده‌است که بسیار شبیه تئوری چماق و هویج می‌باشد. از یک سو با انتشار جزئی‌ترین اخبار در مورد ناپدید شدن خاشقچی و اعلام موضع سیاسیون رده بالا هم‌چون اردوغان و چاووش‌اوغلو توانسته است افکار عمومی جهانی را به سمت مقابله با عربستان سعودی بکشاند و از دیگر سو با تساهل در مورد کارکنان کنسولگری عربستان، مقدمات خروج محمدالعتیبی سرکنسول عربستان در استانبول را فراهم نموده است.

برای فهم رویکرد ترکیه نسبت به عربستان در ماجرای خاشقچی می‌توان چند سطح تحلیل را در نظر گرفت:

۱- ترکیه با وجود بحران اقتصادی حاضر و افت ارزش پول ملی، نمی‌تواند وارد مناقشه‌ای جدی با عربستان گردد چرا که وجود هر نوع کشمکش‌های میان این دو کشور، علاوه بر اینکه موجب کاهش حجم مبادلات اقتصادی بین آن‌ها گردیده و صادرات ترکیه را به عربستان تحت تاثیر قرار می‌دهد، سرمایه‌گذاری عربستان در ترکیه را هم تحت الشعاع قرار داده و طبیعتاً ترکیه

حداقل در شرایط حاضر تمایلی ندارد چنین اتفاقی بیافتد و تساهل ترکیه در مورد کارکنان کنسولگری عربستان می‌تواند شاهدهی براین ادعا باشد.

۲- طبق سیاست تنش صفر با همسایگان، ترکیه خود را وارد تنش جدی با کشورهای غرب آسیا نخواهد کرد مگر در صورتی که منافع جدی آن از قبیل تمامیت ارضی مورد تعرض قرار بگیرد و از این رو که ماجرای قتل جمال خاشقچی هیچ‌گاه چنین موقعیت حساسی برای ترکیه محسوب نمی‌گردد، بنابراین نمی‌تواند موجب بروز تنش جدی بین ترکیه و عربستان گردد.

۳- ترکیه و عربستان هر دو خواستار رهبری جهان اسلام هستند، ترکیه خود را وارث بلامنازع امپراتوری عثمانی می‌داند و می‌خواهد نوع حکومت نوین خود را به عنوان الگو و پیشرو در جهان اسلام معرفی کند و این مساله باعث بروز تیره‌گی بین ترکیه و عربستان می‌گردد چرا که عربستان نیز ادعای رهبری جهان اسلام را دارد و دلیل آن بر این امر ظهور اسلام از شبه‌جزیره عربستان و همچنین قرار داشتن حرمین شریفین در سرزمین عربستان است. قتل جمال خاشقچی فرصتی تکرارنشده را برای ترکیه فراهم می‌کند که از این طریق بتواند اجماع جهانی را علیه عربستان و به منظور تضعیف آن به وجود بیاورد و به تسویه حساب سیاسی بخاطر حمایت عربستان از کردهای شمال سوریه، حمایت عربستان از کودتا علیه محمد مرسی و تحریم قطر توسط عربستان سعودی بپردازد و هم به بهبود وجهه خود نزد افکار عمومی جهانی در راستای حمایت از آزادی بیان و حقوق روزنامه نگاران کمک کند و انتشار اخبار قتل خاشقچی به صورت قطره چکانی و در طول زمان می‌تواند شاهدهی بر این ادعا باشد.

منابع

[۱] «Collapse of the Ottoman Empire, 1918-1920», Retrieved from new Zealand History site: <https://nzhistory.govt.nz/war/ottoman-empire/collapse>, (Ministry for Culture and Heritage), updated 13-Jan-2016

[۲] «حزب عدالت و توسعه»، ویکی پدیا، قابل بازیابی در؛

https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D8%B2%D8%A8_%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D9%84%D8%AA_%D9%88_%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9%D9%87

[۳] «اخوان المسلمین»، ویکی فقه، قابل بازیابی در؛

<http://wikifeqh.ir>

[۴] «History of Saudi Arabia», The Embassy of The Kingdom of Saudi Arabia, Retrieved from: <https://www.saudiembassy.net/history>

[۵] سعید ساسانیان، «ترکیه، قطر و عربستان محمد بن سلمان؛ فرصت‌هایی برای ایران»،

اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۳ تیر ۱۳۹۶، قابل بازیابی در؛

<http://tabyincenter.ir/19853/>

[۶] احد نوری اصل، «جنگ گفتارها در غوطه شرقی دمشق؛ دلایل و فرصت‌ها»، اندیشکده

راهبردی تبیین، ۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۶، قابل بازیابی در؛

<http://tabyincenter.ir/19217/>

[۷] «چرا ترکیه در خلیج فارس پایگاه نظامی ایجاد کرده است؟»، اسپوتنیک نیوز، ۲۵

اکتبر ۲۰۱۸، قابل بازیابی در؛

<https://ir.sputniknews.com/opinion/201711193033110>

[۸]»President Erdoğan visits Turkey Military base in Qatar«, hurriyetdailynews, 16 November 2017, Retrieved from:

<http://www.hurriyetdailynews.com/president-erdogan-visits-turkey-military-base-in-qatar-122498>

[۹] » İşte Katar'a şart koşulan 13 madde Türkiye ile«, Haber7, 23 Haziran 2017, Alınabilir:

<http://www.haber7.com/dunya/haber/2362234-iste-katara-sart-kosulan-13-madde-turkiye-ile>

[۱۰] «تحرکات نظامی ترکیه و عربستان در شاخ آفریقا»، شیعه نیوز، ۲۳ تیر ۱۳۹۷، قابل

بازیابی در؛

<http://www.shia-news.com/fa/news/166305/>

[۱۱] «عربستان و ترکیه در آستانه امضای قرارداد بزرگ تسلیحاتی»، الوقت، ۱۷

اردیبهشت ۱۳۹۶، قابل بازیابی در؛

<http://alwaght.com/fa/News/96529>

[۱۲]» Turkey to host int'l naval exercise in Eastern Mediterranean«, Daily Sabah, Published in 26/9/2018, Retrieved from: <https://www.dailysabah.com/turkey/2018/09/26/turkey-to-host-intl-naval-exercise-in-eastern-mediterranean>

[۱۳] »Saudi Arabia facts and figures«, OPEC, Retrieved from:

https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm

[۱۴] »Turkey Export«, The Observatory of Economic Complexity, retrieved from:

<https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/>

[۱۵] علی پالیز، «افت ارزش پول ملی ترکیه؛ سیاسی یا اقتصادی؟»، موسسه آینده پژوهی

جهان اسلام، ۲۹ مهر ۱۳۹۷، قابل بازیابی در؛

<http://www.iiwfs.com/islam-world/islam-world-notes-and-papers/1133>

[۱۶] «عربستان در سال ۹۶؛ روندها و رویدادها»، اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۸ فروردین

۱۳۹۷، قابل بازیابی در؛

<http://tabyincenter.ir/25192/>

[۱۷] «ترکیه در سال ۹۶؛ روندها و رویدادها»، اندیشکده راهبردی تبیین، ۸ فروردین

۱۳۹۷، قابل بازیابی در؛

<http://tabyincenter.ir/25066/>

ترکیه و عربستان به عنوان دو قدرت منطقه‌ای در غرب آسیا شناخته می‌شوند و تضاد منافع موجود بین آنها باعث می‌گردد که از نظر سیاسی، اقتصادی، گفتمانی و نظامی رقابت‌هایی با همدیگر داشته باشند و بروز مسائل جدید بین این دو کشور، می‌تواند از شدت رقابت‌ها بکاهد یا به آنها دامن بزند.

اندرشکده ژئوپلیسیک تبیین

نشانی ما در شبکه های اجتماعی:

@Tabyincenter

Tabyincenter.ir

نشانی پایگاه اینترنتی:

۰۲۱ - ۲۶۱۵۳۲۳۹

شماره تماس جهت اعزام سخنران: